

পৰিবেশ অধ্যয়নৰ বহুমুখী স্বৰূপ *The Multidisciplinary nature of Environmental studies*

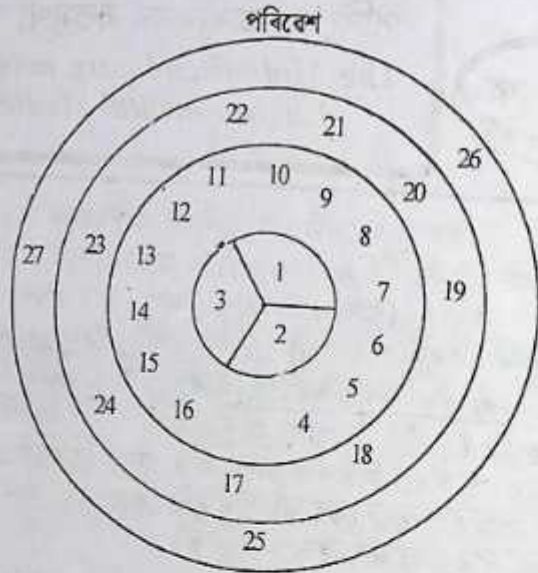
যিবিলাক ভৌতিক আৰু জৈবিক কাৰকে জীৱৰ উদবৰ্তন (*Survival*), বৃদ্ধি (*growth*) আৰু বৰ্ধন (*development*) ত প্ৰভাৱ পেলায় তাক একেলগে পৰিবেশ বুলি কোৱা হয় (মেক নউটন আৰু উল্ফ 1979)। সৰল ভাষাত কবলৈ গ'লে পৰিবেশৰ অৰ্থ হ'ল আমাৰ চৌপাশ। ফৰাছী শব্দ '*Environ*' ৰ পৰাই ইংৰাজী '*Environment*' শব্দৰ উৎপত্তি হৈছে। ইংৰাজীত '*Environment*' শব্দৰ অৰ্থ হ'ল *Surround* অৰ্থাৎ চৌপাশ। প্ৰাকৃতিক আৰু সুষংখলভাবে জীৱনচক্ৰ অতিবাহিত কৰাৰ কাৰণে যিবিলাক কাৰক বা উপাদানে চাৰিওফালে আওৰি থাকি জীৱক প্ৰভাৱান্বিত কৰে তাকেই পৰিবেশ বুলি কোৱা হয়। আন জীৱৰ তুলনাত মানুহৰ বাবে পৰিবেশৰ পৰিসৰ অতি ব্যাপক হয়।

বাস্তৱ্যবিদ্যা (*Ecology*) আৰু পৰিবেশ অধ্যয়ন (*environmental studies*) ক এটাক আনটোৰ অনুৰূপ শব্দ বুলি কোৱা হয়। প্ৰকৃততে বাস্তৱ্যবিদ্যা পৰিবেশ অধ্যয়নৰ অন্তৰ্গত এক শৃঙ্খলাবদ্ধ ভাগ। বৰ্তমান আধুনিক ধাৰণা মতে মানৱ সমাজৰ আৰ্থ সামাজিক দিশটোকো পৰিবেশ অধ্যয়নৰ অন্তৰ্গত সামৰি লোৱা হৈছে।

পৰিবেশক দুই ধৰণে অধ্যয়ন কৰিব পাৰি— প্ৰাকৃতিক পৰিবেশ আৰু মানৱ সৃষ্ট পৰিবেশ। বায়ু, পানী, মাটি, অৰণ্য, বন্যপ্ৰাণী ইত্যাদিক লৈ প্ৰাকৃতিক পৰিবেশ গঠিত। আনহাতে পৰিবেশ ক্ৰিয়া, ঘৰ দুৱাৰ, প্ৰযুক্তি বিদ্যা, যাতায়ত, উপযোগিতা, সংস্থাপন ইত্যাদি লৈ মানৱ সৃষ্ট পৰিবেশ গঠিত।

পৰিবেশ অধ্যয়নে বহুতো শৃঙ্খলাবদ্ধ বিষয়ক তাৰ পৰিসৰৰ ভিতৰত অন্তৰ্ভুক্ত কৰি লৈছে। এই সকলোবোৰ বিষয়ৰে নিজা তত্ত্ব বা নীতি আছে। এই নীতিসমূহে পাৰিপাৰ্শ্বিকতাৰ বিষয়ে এটি বিজ্ঞানসন্মত নিকা ধাৰণা জগাই তোলাত সহায় কৰে।

আমাৰ চাৰিওপিনে থকা সকলো জৈৱ আৰু অজৈৱ সম্পদবোৰ তথা সিহঁতৰ মাজত থকা পাৰস্পৰিক সম্পৰ্ক ই হ'ল পৰিবেশ অধ্যয়ন। সেই বাবে সমাজ বিজ্ঞানৰ পৰা আদি কৰি বিজ্ঞানৰ সকলোবোৰ ভাগ এই পৰিবেশ বিজ্ঞানৰ অন্তৰ্গত।

(বিজ্ঞান)
(পৰিবেশ অধ্যয়নৰ পৰিসৰ)
চিত্ৰ: 1.1

1. জীৱন বিজ্ঞান	2. সামাজিক বিজ্ঞান	3. ভৌতিক বিজ্ঞান
4. অৰ্থনীতি	5. ৰাজনৈতিক বিজ্ঞান	6. সমাজ বিজ্ঞান
7. মনস্তাত্ত্বিক	8. বাস্তববিদ্যা	9. শৰীৰ বিদ্যা
10. বংশগতি বিদ্যা	11. ৰসায়ন বিজ্ঞান	12. অঙ্ক শাস্ত্ৰ
13. ভূতত্ত্ব	14. পদাৰ্থ বিজ্ঞান	15. অভিযান্ত্ৰিক
16. ভূগোল	17. উদ্যোগিক প্ৰক্ৰিয়া	18. ভূমি ব্যবহাৰ আঁচনি
19. কৃষি	20. বগভূমি	21. বন্যপ্ৰাণী ৰক্ষণাবেক্ষণ
22. জনসংখ্যা নিয়ন্ত্ৰণ	23. পৰিষ্কাৰ পৰিচ্ছন্নতা	24. শক্তি
25. সম্পদৰ প্ৰাচুৰ্যতা	26. জীয়াই থকা	27. জীৱন ধাৰণৰ মানদণ্ড
- পৰিবেশৰ বিভিন্ন জৈৱিক আৰু অজৈৱিক উপাদানবোৰৰ ভৌতিক আৰু ৰাসায়নিক গঠন, শক্তিৰ প্ৰবাহ তথা শক্তিৰ ৰূপান্তৰ আদিৰ বিষয়ে জানিবলৈ হ'লে পদাৰ্থ বিজ্ঞান, ৰাসায়ন বিজ্ঞান, ভূতত্ত্ব আৰু ভূগোলৰ মূল নীতিবোৰ জনা অত্যন্ত দৰকাৰ। সেইদৰে জীৱদেহৰ বিভিন্ন উপাদান সমূহৰ গঠন, পৃথিৱীৰ উপবিভাগত পোৱা বিভিন্ন মৌলবিলাকৰ গঠন তথা ভৰ আৰু শক্তিৰ বিষয়ে জানিবলৈ ক্ৰমে জীৱবিজ্ঞান, ৰাসায়নবিজ্ঞান আৰু পদাৰ্থবিজ্ঞান অধ্যয়ন কৰা হয়। আনহাতে পৃথিৱীৰ ওপৰিভাগত থকা প্ৰাকৃতিক সম্পদবোৰৰ বিষয়ে জানিবলৈ ভূতত্ত্ব আৰু ভূগোল দুয়োটা বিষয়েই আৱশ্যক। অঙ্কশাস্ত্ৰ, গণনা বিজ্ঞান, পৰিসংখ্যা বিজ্ঞান আদিৰ অধ্যয়নে পৰিবেশ ব্যবস্থাপণাত যথেষ্ট সহায় আগবঢ়ায়। জনসাধাৰণৰ মাজত পৰিবেশ সম্পৰ্কে সচেতনতাৰ সৃষ্টি কৰিবলৈ শিক্ষা, অৰ্থনীতি আৰু সমাজ শাস্ত্ৰ অধ্যয়ন

অতি অনিবাৰ্য। কাৰণ এটা প্ৰদূষণহীন পৰিবেশে জীৱনটোক শৃঙ্খলাবদ্ধ ভাৱে জীয়াই থকাত যৎপৰোনাস্তি সহায় কৰে। সুস্থ ৰাজনৈতিক অৱস্থা পৃথিৱীৰ সমগ্ৰ মানৱ জাতিৰ বাবে আশীৰ্বাদ স্বৰূপ। এই অৱস্থা ভৱিষ্যতলৈও অটুট ৰখাৰ বাবে ৰাজনীতি বিজ্ঞান, সমাজ বিজ্ঞান, অৰ্থনীতি বিজ্ঞান আদিৰ অধ্যয়ন অত্যন্ত দৰকাৰ। পৰিবেশ প্ৰদূষণৰ বাবেই হওক বা প্ৰাকৃতিক কোনো কাৰণতেই হওক জীৱসমূহ নানা বেমাৰৰ আজাৰৰ সন্মুখীন হব লগা হয়। এই ক্ষেত্ৰত চিকিৎসাশাস্ত্ৰৰ অধ্যয়নে আমাক বিপদ মুক্ত কৰে। মানুহৰ কৃতকৰ্মৰ বাবে পৰিবেশ বহুসময়ত দূষিত হোৱা দেখা যায়। সেয়েহে আইন প্ৰণয়নৰ দ্বাৰা জনসাধাৰণৰ মাজত সজাগতা আনিব পৰা যায়।

পৰিবেশৰ ভৌতিক উপাদান: ভৌতিক আৰু ৰাসায়নিক গঠনৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি পৰিবেশক চাৰিটা ভাগত ভাগ কৰা হৈছে — বায়ুমণ্ডল (Atmosphere), জলমণ্ডল (Hydrosphere), ভূমণ্ডল (Lithosphere) আৰু জীৱমণ্ডল (Biosphere)।

বায়ুমণ্ডল (Atmosphere): পৃথিৱীৰ ওপৰিভাগত থকা বায়ুৰ আৱৰণটোক বায়ুমণ্ডল বোলে। এই বায়ুমণ্ডল প্ৰধানকৈ নাইট্ৰজেন, অক্সিজেন, কাৰ্বন-ডাই-অক্সাইড, পানী আৰু কিছুমান নিষ্ক্ৰিয় গেছৰ দ্বাৰা গঠিত। তলত এই উপাদান সমূহৰ শতকৰা অৱস্থিতি উল্লেখ কৰা হ'ল —

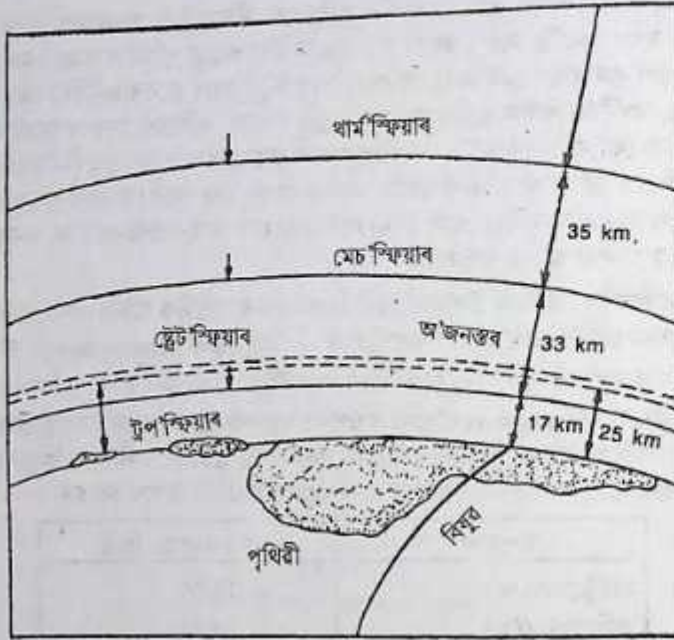
উপাদান	শতকৰা অৱস্থিতি
নাইট্ৰজেন (N ₂)	78.09
অক্সিজেন (O ₂)	20.94
কাৰ্বন ডাই অক্সাইড (CO ₂)	.03
পানী (H ₂ O)	1.00
নিষ্ক্ৰিয় গেছ	অতি কম পৰিমাণৰ

বায়ুমণ্ডলক তাপৰ তাৰতম্যৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰি পুনৰ চাৰিটা স্তৰত ভাগ কৰা হৈছে—
(ক) ট্ৰপ'স্ফিয়াৰ (খ) ষ্ট্ৰেট'স্ফিয়াৰ
(গ) মেচ'স্ফিয়াৰ (ঘ) আয়ন'স্ফিয়াৰ

বায়ুমণ্ডলৰ ভূ-পৃষ্ঠৰ লগতে লাগি থকা স্তৰটোক ট্ৰপ'স্ফিয়াৰ বোলে। বায়ুমণ্ডলৰ সকলোবোৰ পৰিৱৰ্তন এই স্তৰতে সংঘটিত হয়। ই ভূ-পৃষ্ঠৰ পৰা 11 কিলোমিটাৰ উচ্চতালৈ বিস্তৃত হৈ থাকে। বায়ুমণ্ডলত থকা প্ৰায় 80% গেছেই ট্ৰপ'স্ফিয়াৰত পোৱা যায়।

ট্ৰপ'স্ফিয়াৰৰ ওপৰত থকা স্থিৰ বায়ুমণ্ডলৰ স্তৰটোক ষ্ট্ৰেট'স্ফিয়াৰ বোলে আৰু এই স্তৰটো 50 কিলোমিটাৰ উচ্চতালৈ বিস্তৃত হৈ থাকে। ট্ৰপ'স্ফিয়াৰৰ সৈতে এই স্তৰৰ ভৌতিক ধৰ্মবোৰ প্ৰায় একে। কেৱল উষ্ণতা 10-20° চেঃ গ্ৰেঃ লৈ বেছি হোৱা দেখা যায়। এই স্তৰটোত থকা অজন অণুবোৰৰ সূৰ্যৰ অতি বেঙুনীয়া ৰশ্মিক পৃথিৱীলৈ অহাত বাধা দিয়ে।

ষ্ট্ৰেট'স্ফিয়াৰৰ ওপৰৰ স্তৰটো মেচ'স্ফিয়াৰ আৰু ভূ-পৃষ্ঠৰ পৰা 85 কিলোমিটাৰলৈ ই বিস্তৃত। এই স্তৰটোত উষ্ণতাৰ পৰিমাণ আকৌ নিম্নলৈ আহে। অজনৰ গাঢ়তা এই স্তৰত কম হয়।

বায়ুমণ্ডলৰ প্ৰধান ভাগসমূহ
চিত্ৰ : 1.2

মেচ স্ফিয়ারৰ ওপৰত প্ৰায় 500 কিলোমিটাৰ উচ্চতালৈ আয়ন স্ফিয়ার বা থাৰ্মস্ফিয়ার স্তৰ বিস্তৃত। আয়ন স্ফিয়ার স্তৰত উচ্চতা বৃদ্ধিৰ লগে লগে উষ্ণতাৰ পৰিমাণো বাঢ়ি যায়।
ভূমণ্ডল : (Lithosphere) পৃথিৱীৰ খোলাটোৰ গোটা, শিলাময় ভাগটোক ভূমণ্ডল বোলে।

জলমণ্ডল (Hydrosphere): ভূ-পৃষ্ঠৰ ওপৰত থকা সাগৰ, হ্ৰদ, নদ-নদী, অন্যান্য জলবান্ধি, জলীয় বাষ্প আনকি গোটা অৱস্থাত থকা বৰফ এই আটাইবোৰক একেলগে জলমণ্ডল বোলে। জলমণ্ডলে পৃথিৱীৰ প্ৰায় 70% ঠাই অধিকাৰ কৰি আছে। এই জলমণ্ডলত ঘটা যিকোনো পৰিৱৰ্তনে স্থলভাগৰ জলবায়ুৰ ওপৰতো প্ৰভাৱ পেলায়।

জীৱমণ্ডল (Biosphere): ভূ-পৃষ্ঠৰ ওপৰিভাগৰ যিটো স্তৰত জীৱ সমূহ বিদ্যমান তাক জীৱমণ্ডল বোলে। এই মণ্ডলটো ভূগোলকৰ ওপৰৰ এটা জৈৱিক আৱৰণ য'ত জীৱই কোনো কৃত্ৰিমতাৰ সহায় নোলোৱাকৈ জীয়াই থাকিব পাৰে। পৰিবেশৰ বিভিন্নতাৰ বাবে এই স্তৰটোত সৰল জীৱৰ পৰা জটিল জীৱলৈ নানা ধৰণৰ জীৱই বাস কৰে।

পৰিবেশ অধ্যয়নৰ পৰিসৰ (Scope of environmental study)

পৰিবেশ অধ্যয়নৰ পৰিসৰ সুদূৰপ্ৰসাৰী আৰু ই বহুবিলাক বিষয় সামৰি লোৱা দেখা যায়। তাৰে প্ৰধান দিশসমূহ তলত উল্লেখ কৰা হ'ল—

- (১) প্ৰাকৃতিক সম্পদ আৰু ইয়াৰ বৰ্ধনাবেক্ষণ
- (২) বাস্তব্য বিদ্যা
- (৩) জৈৱ বিচিত্ৰতা আৰু তাৰ সংৰক্ষণ
- (৪) পৰিবেশ প্ৰদূষণ আৰু নিয়ন্ত্ৰণ
- (৫) সামাজিক সমস্যাৱলী আৰু পৰিবেশ
- (৬) জনসংখ্যা বৃদ্ধি
- (৭) পৰিবেশৰ ওপৰত মানুহৰ কাৰ্যকলাপ
- (৮) পৰিবেশ সংৰক্ষণত সাংবিধানিক ব্যৱস্থা

ৰাষ্ট্ৰসংঘৰ মতে প্ৰাকৃতিক পৰিবেশত বিদ্যমান আৰু সমাজৰ উপকাৰৰ কাৰণে ব্যৱহাৰ হোৱা সম্পদবোৰেই হ'ল প্ৰাকৃতিক সম্পদ। অৰ্থাৎ জলজ সম্পদ, খনিজ সম্পদ, বনজ সম্পদ, খাদ্য সম্পদ, শক্তিসম্পদ, ভূসম্পদ এই সকলোবোৰ প্ৰাকৃতিক সম্পদৰ অন্তৰ্ভুক্ত। এই প্ৰাকৃতিক সম্পদসমূহৰ আহৰণ আৰু ব্যৱহাৰৰ বিষয়ে পৰিবেশ অধ্যয়নতেই পোৱা যায়। পৰিবেশত থকা সকলোবোৰ জীৱিত প্ৰাণী, পাৰিপাৰ্শ্বিকতা আৰু সিহঁতৰ মাজত চলি থকা ক্ৰিয়া প্ৰতিক্ৰিয়াসমূহ বাস্তব্য বিদ্যাৰ দ্বাৰা অধ্যয়ন কৰিব পাৰি। পৰিবেশৰ দৰে-জটিল তন্ত্ৰ এটাত বিভিন্ন জীৱিত প্ৰজাতি বিলাকৰ মাজত থকা বিভিন্নতাৰ স্বত্বেও শান্তিপূৰ্ণ সহবাস কৰা প্ৰক্ৰিয়াটোক জৈৱ বিচিত্ৰতা বোলা হয়। এই বিচিত্ৰময় জীৱসমূহক সংৰক্ষণ কৰা আমাৰ সকলোৰে দায়িত্ব হোৱা উচিত। আমাৰ চাৰিওপিনে থকা পৰিবেশটো প্ৰাকৃতিক কাৰণতেই হওক নাইবা মানৱ সৃষ্ট কাৰণতেই হওক প্ৰদূষিত হৈ আছে। গতিকে পৰিবেশ অধ্যয়নৰ দ্বাৰা প্ৰদূষণৰ এই দিশটোও আমি সতৰ্কতাৰে পৰীক্ষা কৰি চাব লাগে। তাৰোপৰি জনসংখ্যা বৃদ্ধিৰ লগে লগে সমাজখনত নানা ধৰণৰ সমস্যাই দেখা দিব লাগিছে। পৰিবেশৰ ওপৰত মানুহে বিভিন্ন ধৰণৰ কুৰ্ম চলাই আহিছে। আইন প্ৰণয়নৰ দ্বাৰা তথা সাংবিধানিক উপায়েৰে এই সমস্যাবোৰ দূৰ কৰা প্ৰতিজন মানৱৰে কৰ্তব্য হোৱা উচিত। একমাত্ৰ পৰিবেশ অধ্যয়নৰ দ্বাৰাই উপৰোক্ত সকলোবোৰ দিশ স্পৰ্শ কৰি যাব পাৰি।

পৰিবেশ অধ্যয়নৰ গুৰুত্ব (Importance of environmental studies):

জনসংখ্যা বৃদ্ধি আৰু মানৱ সৃষ্ট প্ৰদূষণে জনসাধাৰণক পৰিবেশ শিক্ষাৰ গুৰুত্বৰ প্ৰতি সজাগতা আনি দিছে। প্ৰকৃতি আৰু প্ৰাকৃতিক সম্পদৰ সুসংৰক্ষণৰ বাবে পৰিবেশ অধ্যয়ন অতি আৱশ্যকীয়। বাস্তব্য বিদ্যাত কেৱল মানৱ জীৱনৰ কথাই উল্লেখ নাথাকে কিন্তু পৰিবেশত বাস কৰা সকলো প্ৰাণী আৰু উদ্ভিদৰ জীৱন সাঙুৰি ৰখাৰ বাবে পৰিবেশ বিজ্ঞানীৰ লগতে শিক্ষাবিদ, ৰাজনীতিবিদ, সমাজসেৱক, আইনজীৱী সকলোৰে সমূহীয়া প্ৰচেষ্টাৰ দ্বাৰা পৰিবেশক মজবুত কৰি ৰখা দৰকাৰ। তাৰ বাবে আমি তলৰ বিষয় কেইটাৰ ওপৰত গুৰুত্ব দিয়া প্ৰয়োজন।

- (১) জনসাধাৰণৰ মাজত সজাগতা
- (২) শিক্ষাদানৰ বিভিন্ন স্তৰত পৰিবেশ শিক্ষাৰ অন্তৰ্ভুক্তিকৰণ
- (৩) স্বেচ্ছাসেৱী সংগঠনৰ দ্বাৰা সজাগতা
- (৪) আইন প্ৰণয়নৰ দ্বাৰা

জনসজাগতাৰ আৱশ্যকতা
(Need for public awareness)

ব্ৰাজিলৰ ৰাজধানী ৰি অ'-ডা জেনেৰিক্সত 1992 চনত অনুস্থিত হোৱা আৰ্থ সন্মিলনত (World summit on earth) আৰু তাৰপিছত 2002 চনত জোহেপ্ৰগৰ্গত অনুস্থিত হোৱা বহনক্ষম উন্নয়নৰ বিশ্ব সন্মিলনত (Earth conference) পৰিবেশ তথা পৰিবেশ প্ৰদূষণৰ বিষয়ে আলোচনা কৰা হয়। এই সন্মিলন দুখনতে মানুহৰ মাজত পৰিবেশ সম্পৰ্কে সচেতনতা আনিবলৈ এক দৃঢ় পদক্ষেপ লোৱা হয়। জনসাধাৰণৰ সহযোগ অবিহনে চৰকাৰ এখানে অকলে পৰিবেশ সংৰক্ষণ কৰাটো অসাধ্যকৰ কাম। আনহাতে জনসাধাৰণে পৰিস্থিতি আৰু পৰিবেশ সম্পৰ্কীয় সমস্যাৱলীৰ প্ৰতি সজাগ হ'লেহে সহযোগিতা আগবঢ়াব পাৰে। জনসাধাৰণক এই বিষয়ে শিক্ষিত কৰিব লাগে যে আমি আমাৰ পৰিবেশক ধ্বংস কৰা মানে আমাক নিজক অনিষ্ট কৰা। কাৰণ বিশ্ব ব্ৰহ্মাণ্ডৰ প্ৰতিটো জৈৱ আৰু অজৈৱ উপাদানেই এটা আনটোৰ ওপৰত নিৰ্ভৰশীল। চীনৰ এটা প্ৰচলিত পংক্তি অনুসৰি "If you plan for one year, plant rice, if you plan for 10 years, plant trees and if you plan for 100 years educate people" বৰ্তমান জনসাধাৰণে অনুভৱ কৰিব পাৰিছে যে তেওঁলোকৰ সহযোগিতা অবিহনে প্ৰদূষণে মানৱ জাতি তথা গোটেই জৈৱ বৈচিত্ৰক ধ্বংসৰ মুখলৈ তেলি দিব। গতিকে পৃথিৱীত জীৱৰ অস্তিত্ব অক্ষুণ্ণ ৰাখিবলৈ হ'লে পৰিবেশ সংৰক্ষণত প্ৰতিজন ব্যক্তিয়ে অংশগ্ৰহণ কৰাটো নিতান্ত আৱশ্যক। ভূগোলকৰ ওপৰত বসতি কৰা সকলোবোৰ জীৱৰ ভিতৰত মানুহ সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ। সেয়েহে জীৱশ্ৰেষ্ঠ মানৱৰ এই পৃথিৱীখন ৰক্ষা কৰাটো প্ৰথম আৰু প্ৰধান দায়িত্ব হোৱা উচিত। ইয়াৰ বাবে পৰিবেশৰ বিষয়ে অধ্যয়ন কৰাটো তেওঁলোকৰ বাবে অতি আৱশ্যক।

প্ৰাথমিক স্তৰৰ পৰা শিক্ষা দানৰ শেষলৈকে পৰিবেশ শিক্ষা বাধ্যতামূলক কৰা উচিত। চেমিনাৰ (Seminar), কুইজ (Quiz), আদি মাধ্যমৰ জৰিয়তেও ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক পৰিবেশ বিজ্ঞানৰ লগত চিনাক্তকৰণ কৰি দিব পাৰি। বাটৰ নাট, চিনেমা, ভকুমেন্টৰী আৰু সভা সমিতি পাতি অশিক্ষিত লোকসকলে বুজি পোৱাকৈ পৰিবেশ সম্পৰ্কে আলোচনা কৰিব লাগে।

চৰকাৰী খণ্ডৰ লগে লগে স্বেচ্ছাসেৱী সংগঠন (NGO) বিলাকেও জনসাধাৰণৰ মাজত পৰিবেশ সম্পৰ্কে সচেতনতাৰ সৃষ্টি কৰিব পাৰে। বৰ্তমানে স্থানীয়, ৰাষ্ট্ৰীয় আৰু আন্তঃৰাষ্ট্ৰীয় পৰ্যায়ত বহুতো NGO গঠন হোৱা দেখা যায়। উদাহৰণ স্বৰূপে নেচাৰ্ছ ৰেবকন নামৰ NGO টোৱে উত্তৰ পূৰ্বাঞ্চলৰ বনাঞ্চলত পোৱা বিভিন্ন বিলুপ্তি প্ৰায় জন্তুবিলাকৰ তথা আহৰণ আৰু সংৰক্ষণৰ দায়িত্ব লৈছে। পৰিবেশ সম্পৰ্কে সজাগতা আনিবলৈ ভাৰতবৰ্ষত বহুতো NGO ৰ সৃষ্টি হৈছে যেনে — CSE (Centre for science and Environment, New Delhi), BNHS (Bombay Natural Historical Society), WWF (World Wildlife Fund for Nature, India), CEE (Centre for Environmental Education, Ahmedabad) ইত্যাদি। নৱম পৰিকল্পনাত স্বেচ্ছাসেৱী সংগঠনবোৰক স্বীকৃতি প্ৰদান কৰি চৰকাৰী আঁচনি সমূহ কৰ্মায়নত তেওঁলোকৰ সহযোগিতা বিচৰা হৈছে।

1988 চনত ন্যায়াধীশ এম. চি. মেহতা কনাম ভাৰত চৰকাৰৰ মাজত এখন PIL (Public Interest Litigation) ৰ শুনানি জাৰি কৰাৰ পিছত উচ্চতম ন্যায়ালয়ে 1991 চনত এখন জাননি আগবঢ়াইছে যে যিকোনো চৰকাৰী আঁচনি আৰু নীতি নিৰ্দেশনা কাৰ্য্যকৰী কৰোতে পৰিবেশ সম্পৰ্কে দিশবোৰ লক্ষ্য ৰাখিব লাগে।

মনত ৰাখিবলগীয়া কথা

- * যিবিলাক ভৌতিক আৰু জৈৱিক কাৰকে জীৱৰ উদৰতন (Survival), বৃদ্ধি (growth), আৰু বৰ্ধন (development) ত প্ৰভাৱ পেলায় তাক একেলগে পৰিবেশ বুলি কোৱা হয়।
- * বায়ু, পানী, মাটি, অৰণ্য, বন্যপ্ৰাণী ইত্যাদিক লৈ প্ৰাকৃতিক পৰিবেশ গঠিত।
- * পৰিবেশ ক্ৰিয়া, ঘৰ-দুৱাৰ, প্ৰযুক্তি বিদ্যা, যাতায়ত, উপযোগিতা, সংস্থাপন ইত্যাদি লৈ মানৱ সৃষ্ট পৰিবেশ গঠিত।
- * ভৌতিক আৰু ৰাসায়নিক গঠনৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি পৰিবেশক চাৰিটা ভাগত ভাগ কৰা হৈছে— বায়ুমণ্ডল, জলমণ্ডল, ভূমণ্ডল আৰু জীৱমণ্ডল।
- * বায়ুমণ্ডলৰ স্তৰ চাৰিটা — ট্ৰপ'স্ফিয়াৰ, ষ্ট্ৰেট'স্ফিয়াৰ, মেচ'স্ফিয়াৰ আৰু আয়ন'স্ফিয়াৰ।
- * বায়ুমণ্ডলত থকা প্ৰায় 80% গেছেই ট্ৰপ'স্ফিয়াৰত পোৱা যায়।
- * উত্তৰ পূৰ্বাঞ্চলৰ এটা উল্লেখযোগ্য NGO ৰ নাম হ'ল নেচাৰ্ছ ৰেবকন।

প্ৰশ্নাবলী :

- (১) পৰিবেশ কাক বোলে ?
- (২) পৰিবেশ বিজ্ঞানৰ বিভিন্ন দিশসমূহ আলোচনা কৰা।
- (৩) পৰিবেশৰ ভৌতিক উপাদান কি কি ?
- (৪) বায়ুমণ্ডলৰ স্তৰ কেইটা আৰু কি কি ?
- (৫) বায়ুমণ্ডলৰ স্তৰ কেইটা বৰ্ণনা কৰা।
- (৬) পৰিবেশ অধ্যয়নৰ পৰিসৰ বৰ্ণনা কৰা।
- (৭) পৰিবেশ অধ্যয়নত জনসাধাৰণৰ মাজত কিদৰে সজাগতা আনিবা ?
- (৮) চাৰিখন সৰ্বভাৰতীয় NGO ৰ নাম লিখা।
- (৯) চমুটোকা লিখা —
 - (ক) ট্ৰপ'স্ফিয়াৰ
 - (খ) ষ্ট্ৰেট'স্ফিয়াৰ
 - (গ) মেচ'স্ফিয়াৰ
 - (ঘ) আয়ন'স্ফিয়াৰ
 - (ঙ) জলমণ্ডল
 - (চ) ভূমণ্ডল
 - (ছ) জীৱমণ্ডল